

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՎԱԴԵՍԻԱ
НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК РА
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF ARMENIA

Հ. ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА ИМЕНИ Р. АЧАРЯНА
H. ACHARYAN INSTITUTE OF LANGUAGE

ԼԵԶՈՒ

ԵՎ

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

•

ЯЗЫК И ЯЗЫКОЗНАНИЕ

LANGUAGE AND LINGUISTICS

1 (18)

2018

ԵՐԵՎԱՆ • ЕРЕВАН • YEREVAN

Հանդեսի հիմնադիրն է ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի
ինստիտուտը:
Լույս է տեսնում 2003 թ., տարին երկու անգամ:

Գլխավոր խմբագիր Համբարձումյան Վ. Գ.

Խմբագրական խորհուրդ՝

Աբաջյան Ա. Հ., Աբրահամյան Կ. Շ., Ավետիսյան Յու. Ս., Բարդակչյան Գ. (ԱՄՆ),
Բարլեզիզյան Ա. Կ., Բրուտյան Լ. Գ., Գալստյան Ա. Ս. (գլխավոր խմբագրի
տեղակալ), Թրագուտ Յ. (Ավստրիա), Խաչատրյան Ա. Հ. (Շվեդիա), Խաչատրյան
Գ. Կ., Կատվայան Վ. Լ., Կորտլանդտ Ֆ. (Նիդերլանդներ), Հովհաննիսյան Լ. Շ.,
Հովսեփյան Լ. Ս., Մոհամմադի Մ. Մ. (Իրան), Պետրոսյան Վ. Զ., Սարգսյան Ա. Ե.,
Սարգսյան Մ. Ա. (պատասխանատու քարտուղար), Սաքայան Դ. Գ. (Կանադա),
Սիմոնյան Ն. Մ. (գլխավոր խմբագրի տեղակալ), Տեր-Մերկերյան Ռ. (Ֆրանսիա),
Տոնապետյան-Դեմոպուլոս Ա. (Ֆրանսիա):

Главный редактор Амбарцумян В. Г.

Редакционная коллегия

Абаджян А. Г., Абрамян К. Ш., Аветисян Ю. С., Бардакчян Г. (США), Барлезизян А.
К., Брутян Л. Г., Галстян А. С. (заместитель главного редактора), Катвалян В. Л.,
Мохаммади М. М. (ИРИ), Кортландт Ф. (Нидерланды), Оганесян Л. Ш., Петросян В. З.,
Сакаян Д. Г. (Канада), Саргсян А. Е., Саргсян М. А. (ответственный секретарь),
Симонян Н. М. (заместитель главного редактора), Тер-Меркерян Р. (Франция),
Тонапетян-Демопулос А. (Франция), Трагут Я. (Австрия), Хачатрян А. А. (Швеция),
Хачатрян Г. К.

Chief Editor Vazgen Hambardzumyan

Editorial Board

Abajyan A. H., Abrahamyan K. Sh., Avetisyan Yu. S., Bardakchyan G. (USA), Barlezizyan
A. K., Brutyanyan L. G., Galstyan A. S. (deputy chiefeditor), Khachatryan A. H. (Sweden),
Knachatryan G. K., Hovhannisyan L. Sh., Katvalyan V. L., Kortlandt F. (Netherlands),
Mohammadi M. M. (Iran), Petrosyan V. Z., Sargsyan A.E., Sargsyan M. A. (editorial
secretary), Sakayan D. G. (Canada), Simonyan N. M. (deputy chiefeditor), Ter-Merkeryan R.
(France), Donabndian-Demopoulos A. (France), Tragut J. (Austria).

ISSN

© Լեզու և լեզվաբանություն

© ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2018

**ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՎԱՐԳԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌՆՉՎՈՂ
ՀԱՏԿԱՆՇԱՅԻՆ ԿԱՅՈՒՆ ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԻՄԱՍՏՆԵՐԸ ԳՐԱԲԱՐՈՒՄ**

Բանասիր. գիտ. թեկնածու Լ. Ն. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Ընդհանուր առմամբ լեզուներում կայուն կապակցությունների¹ հարաբերակցությունն այս կամ այն խոսքի մասին որոշվում է նրանց արտահայտած իմաստով (իմաստներով): Ըստ այդմ՝ գրաբարում հիմնականում տարբերակվում են գոյականի, ածականի, բայի և մակբայի խոսքիմասային նշանակություններով կայուն կապակցություններ: Ըստ որում, ածականական և մակբայական կապակցություններն առանձնացվում են որպես հատկանշային միավորներ՝ արտահայտելով համապատասխանաբար առարկայի, գործողության կամ հատկանիշի հատկանիշներ՝ նախադասության շարահյուսական դիտվածքում կատարելով հիմնականում որոշային (ածականի արժեք ունեցող կայուն կապակցություններ) և պարագայական (մակբայի արժեք ունեցող կայուն կապակցություններ) գործառույթներ:

Գրաբարի քննվող կապակցությունների մեջ զգալի տեսակարար կշիռ ունեն քրիստոնեական վարդապետությանն առնչվող կայուն կապակցություններն ընդհանրապես և այդ կարգի հատկանշային միավորները մասնավորապես:

Ներկա հոդվածում իմաստային հայեցակետից քննության են ենթարկվում խնդրո առարկա հատկանշային (ածականական և մակբայական) կայուն կապակցությունները հին հայերենում համաժամանակյա կտրվածքով, կատարվում է այդօրինակ կապակցությունների դասակարգում՝ ըստ իմաստային տիպերի և իմաստային (թեմատիկ) խմբերի: Քրիստոնեական վարդապետությանն առնչվող կայուն կապակցությունները ներկայացվում են խոսքային միջավայրում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ընդհանրապես խնդրո առարկա կապակցությունների իմաստային իրացման, հուզարտահայտչական գնահատականի և ոճական-գործառական

¹ Կայուն կապակցությունները մասամբ կամ ամբողջությամբ վերաիմաստավորված կամ նոր իմաստավորում չունեցող պատրաստի վերարտադրելի լեզվական միավորներ են:

արժեքի առավելագույնս ցայտուն դրսևորման առումով կարևորվում է խոսքաշարի դերը²:

Անդրադառնանք քրիստոնեական վարդապետության առնչվող հատկանշային (աժականական և մակբայական) կայուն կապակցությունների իմաստներին առանձին-առանձին:

Ա. Հատկանշային կայուն կապակցությունների իմաստային տիպերը: Մասնագիտական գրականության մեջ մասնավորաբար դարձվածքներին վերաբերող հետևյալ դիտարկումը հատկանշական է նաև կայուն կապակցությունների բոլոր դրսևորումների համար. «Դարձվածքն այս կամ այն խոսքի մասին հարաբերակցելիս հաշվի են առնվում այնպիսի քերականական և իմաստային հատկանիշներ, ինչպիսին են՝ ա) քերականորեն գերադաս անդամի արտահայտման միջոցը, բ) նախադասության մեջ դարձվածքի արտահայտած շարահյուսական գործառույթը, գ) դարձվածքի իմաստային առանձնահատկությունները, դ) դարձվածքի կապակցելիությունը և այլն»³:

Ստորև կանդրադառնանք մեզ հետաքրքրող կապակցություններին՝ ըստ նրանցում վերաիմաստավորման առկայության կամ բացակայության հատկանիշի:

1. Վերաիմաստավորում չունեցող կայուն կապակցություններ: Լեզվաբանական գրականության մեջ առանձնացվում են կայուն կապակցությունների հետևյալ տեսակները՝ 1. բաղադրյալ անվանումներ, 2. դարձվածային արտահայտություններ, 3. ոչ փոխաբերական հարադրական բայեր, 4. դարձվածքներ⁴:

Աձականական կայուն կապակցությունները, արտահայտելով հասկացություն, ունեն անվանողական (ոչ հաղորդակցական) գործառույթ: Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ այդօրինակ աձականական միավորները «կազմվում են նաև առանց աձականների մասնակցության»⁵:

² Կայուն կապակցությունների գործածության յուրահատկությունների մասին հանգամանորեն տե՛ս *Ю. А. Гвоздарев*, Функции фразеологических единиц в русской речи // Фразеологическая номинация (особенности семантики фразеологизмов), Ростов н/Д, 1989, էջ 14:

³ Տե՛ս *В. П. Жуков*, Русская фразеология, М., «Высшая школа», 1986, էջ 204:

⁴ Հմմտ. *Պ. Մ. Բեդիրյան*, Ժամանակակից հայերենի ոչ փոխաբերական կայուն բառակապակցությունները, Ե., 1990, էջ 5:

⁵ Տե՛ս *Ն. Գ. Բաղիկյան*, Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները, Ե., 1986, էջ 128:

Գրաբարի ածականական կայուն կապակցություններում սակավադեպ են խնդրո առարկա այն կառույցները, որոնք վերախմաստավորված (դարձվածային) չեն, սակայն հատկանշվում են պատրաստի վերարտադրելիությամբ. *ծանօթ երկիւղին Աստուծոյ* (աստվածավախ, հավատացյալ), *խոհական հանճարով* (խոհուն՝ խելացի), *լի մտօք, իմաստուն մտօք* (մտքով կատարյալ. շատ խելացի, իմաստուն), *մտօքն աղքատագոյն* (մտքով աղքատ. անգիտակ), *ուխտաւոր Աստուծոյ*⁶ (Աստծուն ուխտ անող, որևէ ուխտ ստանձնած), *քան զամենայն բարձրութիւն սրբոցն*⁷ (բարձր՝ պատվարժան), *բուռն իբրև զմահ*⁸ (բնական, անխուսափելի):

Հմմտ. Որ լինէ *մտօքն աղքատագոյն* (Միրաք. ԺԲ. 20): *Ուխտաւոր Աստուծոյ* եղիցի մանուկն անդստին յորովայնէ (Դատ. ԺԳ. 5):

Մակբայական կայուն կապակցությունները ևս անվանողական միավորներ են, որոնք կարող են կազմվել նաև առանց մակբայների: Այդ կարգի կապակցությունները արժեքավորվում են մակբայի խոսքիմասային նշանակությամբ իրենց համընդհանուր (կատեգորիալ) իմաստով, իսկ վերջինս, ինչպես նշվում է մասնագիտական գրականության մեջ, քերականական է⁹:

Հմմտ. վերախմաստավորում չունեցող հետևյալ մակբայական կայուն կապակցությունները. *յառաջ քան զմարմնով զալուստն Քրիստոսի, յառաջ քան զՆոյ, յառաջ քան զլինելն աշխարհի* (հնուց ի վեր, անհիշելի ժամանակներից), *իբրև զանխորհուրդս* (խորհուրդ՝ խրատ չընդունելով), *իբրև տէր* (տիրաբար), *մինչև յաւիտեանս* (հավիտյան, հավետ), *ըստ արժանի* (արժանիքի համաձայն, արժանաբար), *ըստ կարգի, ըստ օրինաց* (կարգի համաձայն. օրենքով), *ըստ Արարչին հրամայելն* (Աստծո կամքով՝ հրամանի համաձայն), *ի բնէ // ի բնմէ* (հենց սկզբից):

⁶ Գրաբարյան կայուն կապակցություններն առհասարակ կառուցվածքային յուրահատկություններ են ցուցաբերում՝ հանդես գալով նախդիր-նախադրություններով կամ առանց այդօրինակ հոլովառու բառերի: Վերը բերված կապակցությունները, ինչպես տեսնում ենք, ձևավորվել են առանց նախդիր-նախադրությունների:

⁷ Նշված կապակցությունը միագազաթ է: Այդօրինակ կառույցներում բացակայում է քերականորեն գերադաս անդամը: Միագազաթ կայուն կապակցությունները կարող են կազմվել մեկ լիմաստ և մեկ թերիմաստ բաղադրիչներով: Ինչպես երևում է վերը բերված օրինակից, հնարավոր են նաև նշված կառույցի ծավալումներ:

⁸ Տվյալ կապակցությունը երկանդամ ստորադասական կառույց է՝ ձևավորված *իբրև* հայցական խնդրով նախադրությամբ:

⁹ *В. П. Жуков, Семантика фразеологических оборотов, М., 1978, էջ 30:*

Խնդրո առարկա մակբայական կապակցությունները դիտարկենք խոսքաշարում. Անխափան պատրաստեալ *ըստ Արարչին հրամայելն* բուսանին փթթին (Ագաթ., 332): *Ի բնէ* ուսեալ եմք և հաստատեալ յօրէնս յայս (Փարպ., 45):

2. *Վերախմաստավորված (դարձվածային) կայուն կապակցություններ*: Ինչպես նշվում է մասնագիտական գրականության մեջ, «Դարձվածքներ են այն կայուն բառակապակցությունները, որոնց բաղադրիչները, իրենց բուն իմաստից զրկվելով, նոր՝ այլաբերական-փոխաբերական իմաստ են արտահայտում: Դարձվածքները՝ իբրև լեզվական միավորներ, սովորական և կայուն կապակցություններից տարբերվում են ամենից առաջ իրենց իմաստով կամ ընդհանուր բովանդակությամբ»¹⁰:

Գրաբարի *վերախմաստավորված ածականական կայուն կապակցություններից* առանձնացվում են ինչպես մասնակի, այնպես էլ ամբողջական վերախմաստավորում ունեցող միավորներ: Ըստ որում, մասնակի վերախմաստավորված կառույցները կոչվում են միաբևեռ դարձվածային միավորներ (այսուհետև՝ ԴՄ), իսկ ամբողջական վերախմաստավորում ունեցող կապակցությունները՝ իդիոմներ¹¹:

Հմմտ. հետևյալ ածականական ԴՄ-ները, որոնք բնութագրվում են *միաբևեռ* կամ *միակողմ վերախմաստավորմամբ*¹². *անարատ ըստ մարդկանէ* (չափազանց մաքուր. անարատ, անմեղ), *սքանչելի իբրև գտեսիլ հրեշտակաց* (սաստիկ գեղեցիկ), *իբրև զծաղիկ անցաւոր* (չափազանց արագ անցնող, խիստ անցողիկ), *միամիտք իբրև զաղանիս* (խիստ միամիտ. անմեղ), *ընչատեացք իբրև զանկարօտս* (նյութականն անտեսող. սաստիկ հավատավոր), *սրբասէրք իբրև զանմարմինս* (չափազանց մաքուր. անեղծ), *անաչառք իբրև զարդարադատս* (խիստ արդար), *աներկիւղք իբրև զանմահս* (խիստ քաջ, խիստ մեծ հավատով զինված)¹³:

¹⁰ Տե՛ս Այ. Ս. Մարգարյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Ե., 1990, էջ 302-303:

¹¹ Հմմտ. В. П. Жуков, Русская фразеология, էջ 8:

¹² Տե՛ս А. Г. Назарян, Фразеология современного французского языка, М., 1987, էջ 65:

¹³ Ինչպես երևում է վերը բերված օրինակներից, դարձվածքների կազմում *ըստ* նախորդով և *իբրև* նախադրությամբ ձևավորված կառույցները որպես դարձվածայնորեն կապված անդամներ, ածականով նշված հատկանիշների հավելել են *սաստիկ, խիստ, չափազանց* իմաստները:

Հմտ. *Ընչատեացք* են *իբրև զանկարօտս, սրբասէրք* են *իբրև զանմարմինս, անաչառք* են *իբրև զարդարադատս, աներկիւղք* են *իբրև զանմահս* (Եղ., 180):

Միաբնեռ ԴՄ-ներից դիտարկենք հետևյալ *մակբայական կայուն կապակցությունները. իբրև զօձ թունաւոր* (մեծ չարությամբ, խիստ չարակամորեն), *յամենայն սրտէ, ի սրտէ* (մեծ սիրով), *պարզ սրտիւք* (անկեղծությամբ), *ըստ օրինակի սուրբ առաքելոցն, ըստ առաքելոցն // մարգարէիցն նմանութեան* (պատվիրանները կատարելով, բարիք սփռելով. սրբորեն), *սրտի մտօք* (անկեղծորեն, սիրով, բարությամբ): Հմտ. Իսկ սուրբքն *ըստ օրինակի սուրբ առաքելոցն՝* գնային խնդութեամբ յերեսաց ատենին (Փարպ., 81): *Մրտի մտօք* ծառայեցէ՛ք իբրև Աստուծոյ և մի իբրև մարդկան (Եղ., 11):

Հետևյալ *ածականական կառույցները* հատկանշվում են *լրիվ վերախմաստավորումով՝* հանդես գալով որպէս *իդիոմներ* կամ *իդիոմատիկ արտահայտություններ*¹⁴: Ընդամին, այդ կարգի կապակցությունները գրաբարի դարձվածանու մեջ համեմատաբար սակավադեպ են. *պէս գունակ Բաբելովնի* (խառնաշփոթ, խառնիճադանջ), *իբրև զԵրուսաղէմ* (հիասքանչ, հրաշալի): Հմտ. *Իբրև զԵրուսաղէմ* զարմանալի յօրինեալ (Երգ. Զ. 3):

Մակբայական կայուն կապակցություններում ևս, թեև ոչ հաճախադեպ, սակայն հանդիպում են *իդիոմատիկ արտահայտություններ*, հմտ. *բացու գլխով* (անամոթաբար)¹⁵, *իբրև զարծաթ ի բովս* (թրծվելով. մաքրագործվելով), *օրինակաւ երկնային զարդու* (խիստ պատվական՝ պաշտամունքի արժանի լինելով): Հմտ. Ի վարդապետսն յինքն և ի ճանապարհորդութիւն ուսմանն, *օրինակաւ երկնային զարդու* (Խոր., 343):

Բ. Հատկանշային կայուն կապակցությունների իմաստային (թեմատիկ) խմբերը: Ընդհանրապէս դարձվածային իմաստների մեջ կարևորվում է կայուն կապակցությունների իմաստաբանական դասակարգումն այդ կարգի կառույցներում դրսևորված հասկացությունների ու երևույթների բացահայտման հայեցակետից¹⁶: Քրիս-

¹⁴ Հմտ. Ա. Մ. Սուքիասյան, Ս. Ա. Գալստյան, Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան, Ե., 1975, էջ 7-9:

¹⁵ *Բացու գլխով* կապակցությունը բազմիմաստ է, ընդ որում իր առաջին՝ *գլխաբաց* իմաստով այն հանդես է գալիս որպէս վերախմաստավորում չունեցող միավոր:

¹⁶ Դարձվածքների իմաստային դասակարգման վերաբերյալ տե՛ս *Ե. Հ. Գևորգյան*, Հայերենի դարձվածքները, Ե., 1969, էջ 25: Տարբեր խոսքիմասային իմաստներով արժեքավորվող ԴՄ-ների իմաստային (թեմատիկ) դասակարգման մասին հանգամանորեն

տոնեական վարդապետությանն առնչվող գրաբարյան հատկանշային կայուն կապակցություններում ի հայտ են գալիս իմաստային տարբեր խմբեր ու ենթախմբեր, որոնց էլ կանդրադառնանք ստորև:

1. *Ածականական կայուն կապակցությունների իմաստային (թեմատիկ) խմբերը*: Այս կարգի կառույցներում տարբերակվում են անձի, իրի, երևույթի կամ վերացական հասկացության հատկանիշներ ցույց տվող կապակցություններ, որոնք էլ իրենց հերթին կարելի է ենթարկել իմաստային ներքին խմբավորման:

ա) *Անձի հատկանիշ ցույց տվող կայուն կապակցություններ*: Այսօրինակ կառույցներում հիմնականում առանձնացվում են *անձի ներքին հատկանիշ* ցույց տվող կապակցություններ, որոնցում էլ տարբերակվում են հավատացյալին և անհավատին բնութագրող միավորներ:

Հմտ. *հավատավոր քրիստոնյային բնութագրող* հետևյալ կապակցությունները. *քան զհարսն* (խիստ խոնարհ՝ համեստ), *իբրև զմանուկս* (չափազանց մաքուր. հոգով անապական), *քան զտուրք առաքեալն Քրիստոսի* (խիստ հավատավոր), *քան զհրեշտակս* (խիստ մաքուր՝ բարի. առաքինի)¹⁷, *սրբասերք իբրև զանմարմինս* (չափազանց մաքուր. անեղծ), *անաչառք իբրև զարդարադատս* (խիստ արդար դատող. անաչառ), *աներկիւղք իբրև զանմահս* (հավատով զինված, անվեհեր), *ընչատեացք իբրև զանկարօտս* (սյուրթականն անտեսող. հոգևորով ապրող), *միամիտք իբրև զաղաւնիս* (սաստիկ միամիտ. անեղծ), *ուխտաւոր Աստուծոյ* (Աստծո ուխտին հետևող. պատվիրանները պահող), *լի մտօք, իմաստուն մտօք* (կատարելապես խելացի), *ծանօթ երկիւղին Աստուծոյ* (աստվածավախ): Հմտ. անձի ներքին հատկանիշ ցույց տվող կայուն կապակցությունները խոսքային միջավայրում. Եւ արարին Բեւելիել և Եղիաբ և ամենայն այր *իմաստուն մտօք* (Ելք. ԼԶ. 1): Այր ազնուական բնութեամբ և *ծանօթ երկիւղին Աստուծոյ* (Ղեւ., 128):

տե՛ս *Ս. Գ. Արքահամյան*, Հայոց լեզու, բառ և խոսք, Ե., 1978, էջ 148-151, *Ալ. Ս. Մարգարյան*, նշվ. աշխ. էջ 252, *Ա. Դ. Назарян*, նշվ. աշխ., էջ 65, *Л. П. Смит*, Фразеология английского языка, М., 1959, էջ 6-7:

¹⁷ Գրաբարում այդ կարգի կապակցությունները քերականորեն բազմիմաստ են. ձևաբանական մակարդակում դրսևորում են ածական // մակբայ տարաբժեքություն շարահյուսական միջավայրում հանդես գալով համապատասխանաբար որոշային և պարագայական գործառույթներով:

Հին հայերենում երբեմն հանդիպում են *անհավատին բնութագրող* կայուն կապակցություններ. *ասպառաժ սիրտ* (դաժան, անհոգի. անհավատ), *նման Յուդայի* (դավաճան)¹⁸, *կոյր մտօք, մտօքն աղքատագոյն* (մտքով աղքատ. աստվածային հավատին անհաղորդ): Հմմտ. Եթէ ոք կարի առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ, և *մտօքն աղքատագոյն*, այնպիսին ողորմելի է քան զբազումս (Եղ., II յեղանակ):

բ) Երևույթի և վերացական հասկացության հատկանիշ ցույց տվող կայուն կապակցություններ: Այսօրինակ կառույցներում տարբերակվում են ընդհանրապէս մաքրությունն ու բարությունը բնորոշող, ինչպէս նաև կյանքն ու մահը բնութագրող կապակցություններ:

Մաքրությունն ու բարությունն են հատկանշում հետևյալ կապակցությունները. *մեծագոյն քան զիմաստութիւն* (չափազանց ճշմարիտ, խիստ բարձր. վսեմ), *որպէս զնշխարս նահատակելոց սրբոց* (սրբազան, սրբասուրբ), *մեծ // բարձր քան զամենայն բարձութիւն սրբոցն* (խիստ բարձր. պատվավոր), *նման Աստուծոյ* (խիստ իմաստուն՝ արդարադատ): Հմմտ. *Մեծ և բարձր* է պատիւ կաթողիկէ եկեղեցւոյ *քան զամենայն բարձութիւն սրբոցն* (Ազաթ., 389): Կատարեալ իմաստասերն *նման է Աստուծոյ* (Անյ., 40):

Կյանքն ու մահն են բնութագրում *պէս զունակ Բաբելոնի* (խառնիճադանջ, անհասկանալի), *բուռն իբրև զմահ* (անխուսափելի, անհաղթահարելի), *իբրև զժաղիկ անցաւոր* (խիստ անցողիկ, ոչ մշտնջենական) կապակցությունները:

Դիտարկենք խնդրո առարկա միավորների հետևյալ կիրառությունները. *Բուռն է իբրև զմահ* սեր (Երգ. Ը. 6): Մինչչէ եղեալ իցէք *իբրև զժաղիկ անցաւոր* (Սոփ. Բ. 2):

գ) Առարկաների (անձի, իրի, երևույթի կամ վերացական հասկացության) արտաքին հատկանիշ ցույց տվող կայուն կապակցություններ: Այս կարգի միավորները հատկանշվում են ներխոսքիմասային բազմիմաստությամբ՝ դրսևորելով ինչպէս անձի, այնպէս էլ իրի, երևույթի կամ վերացական հասկացության արտաքին հատկանիշներ, ինչպէս նաև խոսքաշարում բնութագրվում են բառիմաստային լայն կապակցելիությամբ. *սքանչելի իբրև զտեսիլ*

¹⁸ *Նման Յուդայի* կապակցությունը ևս դրսևորում է ած. // մկբ. երկարժեքություն՝ *դավաճանաբար* իմաստով դասվելով մակբայների շարքը:

հրեշտակաց (չափազանց գեղեցիկ), *իբրև զԵրուսաղէմ* (խիստ գեղեցիկ. հրաշալի), *կարմիր ըստ նմանութեան տեսնանման խաչին* (ասես տիրոջ սուրբ արյունով շաղախված. արնագույն), *նման Եդեման դրախտին* (հիանալի, հիասքանչ): Հմմտ. Խարիսխք *կարմիրք* էին ... *ըստ նմանութեան տեսնանման խաչին* (Ագաթ., 384): Այս յորդաբուղի աղբերաց շնորհ, *նման Եդեման դրախտին* աղբեր գորմանէ ասէ (Փարս., 179):

2. *Մակբայական կայուն կապակցությունների իմաստային (թեմատիկ) խմբերը*: Մակբայի արժեք ունեցող խնդրո առարկա կառույցներում առավել կամ պակաս չափով ի հայտ են գալիս ընդհանրապես մակբայներին բնորոշ իմաստային բոլոր խմբերը:

ա) *Ձևի մակբայական կայուն կապակցություններ*: Այս կարգի մակբայական կառույցներում մեծ մասամբ ի հայտ են գալիս առարկայի ընթացային հատկանիշի ներքին-որակական հատկանիշ ցույց տվող, ինչպես նաև այդօրինակ թե՛ արտաքին, թե՛ ներքին հատկանիշ արտահայտող կապակցություններ:

Առարկայի ընթացային հատկանիշի ներքին-որակական հատկանիշ ցույց տվող կայուն կապակցություններն իրենց հերթին կարելի է ենթարկել իմաստային ներքին խմբավորման՝ նրանցում առանձնացնելով թեմատիկ հետևյալ ենթախմբերը.

1. *Օրենքով, հավատքով, հրաշքով. ըստ կարգի* (կարգի համաձայն), *ըստ օրինաց* (օրենքի համաձայն), *ըստ Արարչին հրամայել* (Աստծո հրամանի՝ պատվիրանի համաձայն), *ի ձեռն հաւատոց* (հավատքով), *ի ձեռն հրեշտակաց* (հրաշքով), *իբրև սահանք հոգեւորք* (հոգին բարությանը համակելով): Հմմտ. *Իբրև սահանք հոգեւորք* ... ի վերուստ իջեալ ի վերայ կուտակին (Ագաթ., 279):

2. *Բարությանը, մաքրությանը, հոգատարությանը. բարով իմն* (բարությանը), *ի սրտէ, սրտի մտօք* (անկեղծությանը, սիրով), *օրինակաւ երկնային զարդու* (խիստ պատվական՝ պաշտամունքի արժանի լինելով), *որպէս ծնող* (խնամքով, հոգատարությանը), *իբր զտէր* (տիրաբար պաշտպանելով), *ըստ օրինակի սուրբ առաքելոցն* (մաքրությանը, հոգատարությանը. սրբորեն), *պարզ սրտիք* (մաքուր սրտով), *մերկ ի մեղաց* (մեղքերից զերծ լինելով): Հմմտ. Մեք *պարզ սրտիք* յօժարամիտք եղեաք յասմ ամենայնի (Ա. Մնաց. ԻԹ. 17): *Մերկ ի մեղաց* զկեանս մեր տնօրինեսցուք (Սրգ.):

3. *Անամոթաբար, չարակամորեն, դավաճանաբար. բացու գլխով* (անամոթաբար), *օրինակ իմն չարագոյն գազանի* (չար ու դաժան կերպով), *իբրև զԲաբելոնի հնոցին բոց* (ահարկու կերպով), *իբրև զօձ թունաւոր* (սաստիկ չար կերպով), *առ աչս* (աչառութեամբ)¹⁹, *մերկ գլխով* (անխոհեմ՝ անիրավ կերպով), *իբրև զանխորհուրդս* (անխոհեմաբար), *նման Յուդայի* (դավաճանաբար): Հմմտ. Որոշեալ ճեղքեցի և նա *նման Յուդայի* (Փարպ., 53): Ոչ փոփոխեմք զբանս մեր, որպէս երբեմն խօլացեալք *իբրև զանխորհուրդս*՝ և այժմ զղջացեալ ապաշաւեմք իբրև զվնասակարս (ն.տ., 98):

4. *Հնազանդվելով, ենթարկվելով, խոնարհաբար. իբրև զգառն* (խիստ հնազանդ կերպով), *իբրև ոչխարք մոլորեալք* (խիստ անօգնական՝ ենթարկված վիճակում), *իբրև զճառայ* (ստրկամտորեն, ծառայաբար), *իբրև զմեռեալ անյուսալից* (անհույս՝ անօգնական վիճակում): Հմմտ. Նստեալ կանանց ողբային արտասուալից *իբրև զմեռեալ անյուսալից* (Շար.):

Առարկայի ընթացային հատկանիշի թե՛ ներքին, թե՛ արտաքին հատկանիշ ցույց տալու ներունակությամբ են օժտված հետևյալ կապակցությունները. *յոզիս ապաստան* (մահամերձ վիճակում), *իբրև զարծաթ ի բովս* (թրծվելով, կատարելագործվելով), *բարձրագլուխ կամակարութեամբ* (բարձր ու երևելի լինելով): Հմմտ. Վասն որոյ և աստուածապաշտութիւնն *բարձրագլուխ կամակարութեամբ* երևելի լինէր յաշխարհին Հայոց (Եղ., I յեղանակ):

բ) *Ժամանակի մակբայական կայուն կապակցություններ:* Այդօրինակ կառույցներում կարելի է տարբերակել երկու ենթախումբ:

Գործողության ժամանակային սկզբնակետ են ցույց տալիս հետևյալ կապակցությունները. *ի բնէ* (հիմքից, սկզբից), *յառաջ քան զմարմնով զալուստն Քրիստոսի*, *յառաջ քան զՆոյ*, *յառաջ քան զլինելն Աբրահամու*, *յառաջ քան զլինելն աշխարհի* (անհիշելի ժամանակներից, շատ վաղուց): Հմմտ. *Յառաջ քան զլինելն Աբրահամու* եւ ես (Ազաթ., 369): Զոր ունէի առ քեզ *յառաջ քան զլինելն աշխարհի* (ն.տ.):

Գործողության կամ այլ հատկանշի մշտատևություն է ցույց տալիս *մինչև յաւիտեան* (հավերժաբար) կապակցությունը: Հմմտ.

¹⁹ *Առ աչս* կապակցությունը բազմիմաստ է. ունի նաև *աչքի երևութի համար* իմաստը:

Եւ ոչ պակասեցէ անունդ քո ի մարդկանէ՝ առ ի յիշելոյ զքեզ առաջի Աստուծոյ *մինչև յաւիտեան* (Յուդիթ. ԺԳ):

գ) *Չափ ու քանակի մակբայական կայուն կապակցություններ*: Քննարկվող միավորների իմաստային այս խմբում ևս ի հայտ է գալիս երկու ենթախումբ:

Հատկանիշի չափը մասի և ամբողջի հարաբերությամբ է ցույց տալիս տարբերակային *ըստ արժանի // արժանեաց* (արժանիքի համաձայն՝ չափով) կապակցությունը: Հմմտ. Լոկ արտասուօք և *ըստ արժանի* սաղմուսիք և օրհնութեամբ ... զմեռեալսն յուղարկէին (Բուգ., 193):

Չափի իմաստը հատկանիշի սաստկացումով են ցույց տալիս հոմանշային հետևյալ կապակցությունները. *ի վերայ համբերութեան մարդոյն, մինչև ի մահ, արեան // արեամբ չափ, զահ տեառն գիտելով չափ, մինչև ի մահ, ոգևով չափ, մահու չափ* (անչափ, անքանակ, չափազանց, խիստ, սաստիկ): Հմմտ. Պարտ էր կրօնաւորին *արեամբ չափ* հակառակ կալ ընդդէմ մարմնական ցանկութեանց (Եզն., 310):

դ) *Տեղի մակբայական կայուն կապակցություններ*: Հին հայերենի մեզ հետաքրքրող կառույցներում հազվադեպ են այդօրինակ միավորները, հմմտ. *ընդ երկնիք, ընդ աստեղաւք* (երկնքի ներքո. աշխարհում, կյանքում):

Այսպիսով, հանգում ենք հետևյալ եզրակացությունների.

1. Գրաբարի կայուն կապակցություններում զգալի տեսակարար կշիռ ունեն քրիստոնեական վարդապետությանն առնչվող կապակցություններն ընդհանրապես և հատկանշային (աճականական և մակբայական) կառույցները մասնավորապես:

2. Ըստ իմաստային տիպերի՝ քննարկվող կապակցություններում ի հայտ են գալիս վերաիմաստավորում չունեցող կամ ոչ փոխաբերական և վերաիմաստավորված միավորներ: Ըստ որում, ոչ փոխաբերական կայուն կապակցություններին բնորոշ են կայունությունը և պատրաստի վերարտադրելիությունը, իսկ վերաիմաստավորված միավորներին՝ դարձվածայնորեն կապված անդամի (անդամների) առկայությունը կամ ողջ կառույցի նորիմաստավորումը: Հինհայերենյան վերաիմաստավորված հատկանշային կապակցություններում ըստ այդմ առանձնացվում են միաբնեռ ԴՄ-ներ և իդիոմներ:

3. Գրաբարի խնդրո առարկա կապակցությունները, հատկանշվելով անվանողական գործառույթով, կարող են հանդես գալ իմաստային (թեմատիկ) տարբեր խմբերում և ենթախմբերում: Ածականական կայուն կապակցություններում առանձնացվում են անձի, իրի, երևույթի և վերացական հասկացության հատկանիշներ ցույց տվող միավորներ: Մակբայական կայուն կապակցություններում առանձնացվում են տեղի, ժամանակի, ձևի, չափ ու քանակի իմաստներով մասնավորում արտահայտող միավորներ:

4. Քրիստոնեական վարդապետությանն առնչվող հատկանշային կայուն կապակցությունների իրացումները խոսքային միջավայրում առավել դիպուկ են արտահայտում այդօրինակ կառույցների գնահատողական-հուզարտահայտչական բնութագիրը և պատկանելությունը բարձր՝ գրքային ոճին:

5. Այդ կարգի կապակցությունների իմաստաբանական ուսումնասիրությունը կարևորվում է ընդհանրապես քրիստոնեական դաստիարակության առումով, ինչպես նաև եկեղեցի, դպրություն և առաքելություն փոխմիասնության հաստատման տեսանկյունից:

Համառոտագրություններ

Ագաթ. – Ագաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1909:

Անյ. – Դաւիթ Անյաղթ, Սահմանք իմաստասիրութեան, Ե., 1960:

Բուգ. – Փաւստոսի Բուզանդացոյ Պատմութիւն Հայոց, Ս. Պետերբուրգ, 1883:

Եզն. – Եզնկայ Կողբացոյ Բագրեւանդայ եպիսկոպոսի Եղծ աղանդոց, Վենետիկ, 1826:

Եղ. – Եղիշէի Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Երևան, 1957:

Խոր. – Մովսիսի Խորենացոյ Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1913:

Ղեւ. – Ղեւոնդեայ վարդապետի Պատմութիւն, Ս. Պետերբուրգ, 1887:

Շար. – Չայնքաղ Շարական, Վաղարշապատ, 1888:

Սոփ. – Մարգարէութիւն Սոփոնեայ // Աստուածաշունչ մատեան Հին և Նոր կտակարանաց, Երեւան, 1997:

Սրգ. – Մեկնութիւն եօթանց թղթոց Կաթողիկեայց, արարեալ երանելոյն Սարգսի շնորհալից վարդապետի, Պոլիս, 1743:

Փարպ. – Ղազարայ Փարպեցոյ Պատմութիւն Հայոց և Թուրք առ Վահան Մամիկոնեան, Տփղիս, 1904:

Մյուս՝ Աստվածաշնչի համառոտագրություններն ըստ ընդունված կարգի. *Դատ., Ելք., Երգ երգոց, Մնաց., Յուդիթ, Սիրաբ.:*

Л. Н. Аветисян. Семантика качественных устойчивых сочетаний, связанных с христианским архимандритством в грабаре. Среди качественных устойчивых сочетаний (в дальнейшем: УС) грабара, связанных с христианским архимандритством, различаются адекватные и адвербальные сочетания. В статье по синхронному анализу рассматриваются вопросы семантики такого рода УС

Среди качественных УС, связанных с христианским архимандритством, различаются семантически переобразованные (частично или целостно) или непереосмысленные сочетания характеризующиеся воспроизводимостью.

Семантически переобразованные качественные УС грабара включают: 1. унилатеральные УС, 2. идиомы. Качественные УС грабара, связанные с христианским архимандритством, обладают широкими номинативными возможностями. Они могут быть распределены по тематическим группам. Смысловые особенности древнеармянских качественных УС, связанных с христианским архимандритством, проявляются в речевой среде и ярко выражают особенности духовной культуры и языкомышления армянского христианина.

L. N. Avetisyan. The semantics of qualitative stable compounds relating to the Christian archimandrity in old Armenian. Among qualitative stable compounds (therefore SC) relating to the Christian archimandrity of old Armenian adjectival and adverbial compounds are distinguished. In the level of old Armenian on synchronic basis the questions of semantics of qualitative SC relating to the Christian archimandrity are scrutinized in the present article.

Among qualitative SC of old Armenian relating to the Christian archimandrity semanticly transfiguring (partly or fully) or non-metaphorical SC are distinguished. They are characterized with redy reproduction. The semanticly transfiguring qualitative SC of old Armenian relating to the Christian archimandrity are include: 1. unilateral SC, 2. idioms. The qualitative SC of old Armenian relating to the Christian archimandrity have wide nominative possibilities. They can be divided due to the thematic groups. The semantic specifications of qualitative SC of old Armenian relating to the Christian archimandrity are expressed in the speech environment and more brightly demonstrate the characteristics of clerical culture and linguothinking of Christian our nation.

